

Anketa Sodobnosti XII

NOVO OBDOBJE V PRIZADEVANJIH ZA STVARNO ENAKOPRAVNOST

(Usoda slovenske narodne skupnosti v Italiji — druga anketa)

UVODNA BESEDA UREDNIŠTVA

Sedanja je že tretja anketa o razmerah naših rojakov v zamejstvu in druga, ki obravnava pereča narodnostna vprašanja avtohtonega slovenskega življa onstran naše zahodne meje. Tokrat objavljamo prvi del; drugi del — odgovore iz Beneške Slovenije, kar se nam zdi v sedanjih razmerah še posebej dragoceno, bomo priobčili v eni prihodnjih števil. Doslej smo namreč prijeli samo dva odgovora (E. Cenčič in R. Markič), čeprav smo si zelo prizadevali zajeti čim širši krog, da bi s temi izvirnimi pričevanji prispevali k oblikovanju čim bolj dognane tamkajšnje narodnostne podobe.

Osrednji namen našega prvega poizvedovanja leta 1969 je bil čimbolj korenito *sine ira et studio*, iz prve roke ovrednotiti splošni položaj naše zamejske skupnosti, hkrati pa spodbuditi kvalificirana razglabljanja, kako bi celoviteje (pravno in sicer) narodnostno zaščitili ta skrajni zahodni del slovenskega naroda.

Sodili smo, da je to mogoče najučinkoviteje, pa tudi najbolj verodostojno opraviti tako, če povabimo vidne politične, javne in kulturne delavce iz zamejstva, kakor tudi kvalificirane poznavalce teh vprašanj pri nas, da v anketi javno razmislijo o poglobitvenih zamejskih križpotjih, procesih in protislovjih.

V minulih dveh letih je prišlo do nekaj stvarnih, opredeljenih predlogov in zamisli za celovitejšo rešitev in spričo tega smo skušali tudi z našimi sedanjimi vprašanji predvsem zvedeti, kaj je v sedanjem narodnostnem trenutku treba še storiti, se dogovoriti, uskladiti, popolneje oblikovati, da bi nekatere sedanje pozitivnejše premike in pobude čimprej spremenili v stvarne obveznosti in tako ustvarili trajnejšo podlago za skladnejšo narodnostno življenje in rast našega zamejskega človeka.

Po odmevih na prvo anketo lahko še pripišemo, da pomenijo ti odgovori (ne glede da ni mogoče vseh zajeti in ob drugih hibah te metode, pa tudi zaradi včasih večje ali manjše polemičnosti v posameznih prispevkih) avtentično pričevanje, da so v mnogih ozirih značilen dokument časa, pristen prispevek tudi za rekonstrukcijo poveljne zgodovine našega zamejskega slovenstva.

Iskreno se zahvaljujemo za prejete odgovore, ki jih objavljamo po abecednem redu avtorjev.

Vprašani:

1. V zadnjem času je bilo več pobud (zakonska osnutka KPI in PSI, »paket« SKGZ, peticija Slovenske skupnosti, če se omejimo na doslej znane predloge) za globalnejšo rešitev odprtih narodnostnih vprašanj slovenske etnične skupnosti v Italiji.

Kako vrednotite te pobude, kaj se vam zdi najpomembnejše in kaj bi bilo treba storiti, da bi te iniciative čimprej pozitivno uresničili.

2. Kako ocenjujete sedanji »narodnostni« trenutek in perspektivo v Beneški Sloveniji.

FILIBERT BENEDETIČ, direktor Slovenskega gledališča v Trstu

Prvi odgovor

Težko je ovrednotiti vse pobude za bolj globalno rešitev vprašanj slovenske narodnostne skupnosti v Italiji, zakaj te pobude imajo svoja različna izhodišča. Italijanski demokratični parlamentarizem je vključen v sistem vsemogočnih struktur birokracije. Te strukture so takó presenetljivo zakoreninjene v oblastvenem nehanju, da jim niti skupna platforma italijanske ustave, ki je izšla iz odporniškega gibanja, ne more priti do živega. Zato so morale vse te pobude nastati zunaj sistema in je očitno, da bodo ostale samo pobude, dokler ne bodo z demokratičnim bojem v sistem le prodrle. Ker Slovenci v Italiji nimamo nobenega mednarodnega jamstva, razen Memoranduma, ki je na nekakšnem mrtvem tiru in zajema le del Slovencev, bo ta boj še težavnejši. Vendar je pa treba upoštevati novo realnost, ko se je začelo kolo zgodovine obračati nam v prid. Ta realnost je toliko bolj pomembna, ker prihaja vsak dan bolj do veljave nujnost politike, da se Slovenci aktivno vključujejo v vseh strukturah družbene ureditve večinskega naroda. Ta nova kvaliteta ne izhaja iz politike asimilacije, temveč iz politike kulturne polivalence v vseh njenih manifestacijah. Slovenca od Italijana ne loči državljanstvo, niti ne ideologija, ki se manifestira v istih relacijah kakor med Italijani samimi, temveč kultura, bitnostno bogastvo človeka. Narod bo ostal živ, dokler se oplaja v svojem kulturnem bistvu. Je pa povsem naravno, da je treba pojem kulturnega bistva jemati kot izraz vsega nehanja. In temu je treba pripisati še to, da se je začelo kolo zgodovine obračati nam v prid. Iz te ambivalence kulturnega oplajanja v slovenskem bistvu in sodelovanja v italijanski državniški ureditvi, nastaja nova kvaliteta sožitja. Tako sožitje pa nujno prispeva k ustvarjanju tiste skupne platforme, ki ni nekdanja duhovna aristokracija srednje Evrope, temveč sedanja, dosti bolj realna in zato tudi bolj tragična plebejska skupna Evropa. Zato je treba sedanje vezi enotnega slovenskega kulturnega prostora še bolj utrditi, kajti politika vključevanja Slovencev v strukture večinskega naroda lahko postane usodna, če ni oplajanja v svojem kulturnem bistvu.

Drugi odgovor

V Beneški Sloveniji je 40.000 Slovencev, je pa vprašanje, koliko jih je še doma in koliko po svetu. V sto letih niso nastali v Beneški Sloveniji bistveni premiki. Bistven premik je pretrgana vez domače govorice med otroci in dedi. To se dogaja danes, prvič po sto letih. Toda danes smo tudi priča čudežnemu fenomenu, ko se prebujajo narodna zavest. To je odločilna stopnja med življenjem in smrtjo. Beneška Slovenija ni noben mit niti ne področje prestižnega mešetarnenja. Beneška Slovenija je odvisna danes od zavesti slovenskega naroda. Brez računov.

DR. LOJZE BERCE, urednik Gospodarstva, Trst

Prvo vprašanje

K zakonskim osnutkom (Komunistične stranke Italije in Italijanske socialistične stranke ter »osnutku ukrepov« Slovenske kulturno-gospodarske zveze), ki se vsaj po namenu in vsebini — ako ne po obliki — ne razlikujejo, lahko dodamo še »peticijo« Slovenske skupnosti ter goriške in tržaške Slovenske demokratske zveze. Te pobude kažejo, da so se politične organizacije Slovencev v Italiji odločile za zahtevo po »globalni« pravni zaščiti (»paket združenih zakonskih določil, s katerim naj se zagotovijo narodnostne manjšinske pravice, pač po zgledu južnih Tirolcev). V vaši prvi anketi sem izrazil pomislek proti tej taktiki v prepričanju, da bomo z »globalnim« reševanjem — čeprav je to bolj zapeljivo — težje uspeli glede na pomanjkanje »manjšinskega« izročila v italijanski politični zgodovini in unitaristično pojmovanje odnosov državljanov do države, ki ga je v italijanskem državljanu pustila stoletna zgodovina liberalne Italije. Menil sem, da bomo s posameznimi zakoni lažje, nekako mimogrede — z gledišča italijanske javnosti — prodrli še posebno, ko imamo že npr. šolski zakon, čeprav ni bil ta v celoti še izveden. O uspešnosti take ali drugačne taktike bi se dalo pač razpravljati. Vsekakor obstaja nevarnost, da bomo s frontalnim bojem za globalno rešitev zamudili mnogo, premnogo časa, če namreč pomislimo, da je južnotirolski boj za »paket« trajal nekako 7 let. Nevarnost je, da se naše ljudstvo, ki se po toliko letih od zloma fašizma še vedno ne more otresti servilnosti nasproti vsemu, kar prihaja od zgoraj, tako tudi ne pred fašističnimi zakoni, pri tem utruji. Nevarnost je, da nas bo razvoj, se pravi življenje, združeno z vsakodnevnimi potrebami, prehitevalo in se bodo medtem učinki trajnega zapostavljanja zajedli v mozeg našega človeka. Količkanj izkušen manjšinski politik mora dobiti vtis, da ima dosedanja manjšinska politika odlaganja, torej ne načelnega odbijanja zahtev narodnostnih skupin, pri nas in na Koroškem prav namen utrjevanja.

Poglejte npr. vprašanje dvojezičnosti. Ko bi bili vsaj na Tržaškem takoj po sklenitvi londonskega sporazuma (1954) uvedli dvojezičnost v vse

javne urade, bi se ne bil samo izboljšal gmotni položaj našega razumništva, ki bi bilo prišlo do kruha v domačih krajih, temveč bi uresničenje te pravice povečalo tudi narodno zavest našega človeka. Posredno bi bile pridobile tudi naše šole v svoji privlačnosti.

S problemom glede povrnitve poitalijančenih priimkov v prvotno slovensko obliko smo že dosegli skoraj vrhunec, a smo nenadoma popustili. (Edino Slovenska kulturno-gospodarska zveza je v zadnjem času dala novo pobudo v tem pogledu). S skupnim zaletom bi bili verjetno prodrli vsaj z zahtevo po odpravi vseh formalnosti, ki jih zahteva sedanji postopek. (Predsednik E. Colombo je dal v tem pogledu vsaj splošno zagotovilo slovenski delegaciji).

Na teh primerih sem hotel samo pokazati, da je treba nadaljevati akcijo za urejevanje posameznih zahtev z vso odločnostjo vzporedno z bojem za globalno rešitev.

Za analitično ocenjevanje posameznih zakonskih osnutkov in predlogov za sestavo »paketa« seveda ni v takšni anketi prostora. Uresničenje katerega koli izmed teh predlogov bi pomenilo velik korak naprej v našem prizadevanju za ohranitev samobitnosti našega ljudstva. Velika pomanjkljivost vseh je vsekakor v tem, da ne postavljajo neposredno *problema ohranitve in zavarovanja ozemlja*, na katerem prebiva naš človek, čeprav so sestavljavci zakonskih osnutkov oziroma »paketov« imeli pred seboj že precedens v londonskem »posebnem statutu«, ki prepoveduje spreminjanje etnične sestave (statusa) slovenske narodnostne manjšine (ali italijanske v bivši coni B). Res je, niti južni Tirolci niso uspeli, da bi bili v svoj paket vrinili določilo, ki bi v načelu prepovedovalo doseljevanje italijanskega življa v njihove kraje, vendar se lahko branijo vsaj »upravno«, ker je bila bozenski pokrajini z določili v paketu in samimi ustavnimi spremembami zagotovljena avtonomija; poleg tega so podeželske občine v njihovih rokah še potem, ko so zaradi doseljevanja italijanskega delavstva zgubili večino v Meranu in Boznu.

Za našo narodnostno skupino je prav katastrofalno, *da zgublja tla pod seboj*, svoje ozemlje, kjer ni živelo kot manjšina, temveč je na njem slovensko prebivalstvo povsem prevladalo. Še nekaj let po drugi vojni je bil ves kraški predel tržaškega ozemlja slovenski. Toda zaradi doseljevanja istrskih beguncev, industrializacije in gradnje infrastruktur smo zgubili večino v devinsko-nabrežinski občini, a zaradi nove tovarne Grandi motori — FIAT (z 2.000 delavci) v Boljuncu bomo v kratkem ob večino tudi v dolinski občini. Koliko časa bomo ohranili majhni občini Repentabor in Zgonik na Tržaškem, je vprašanje: vsekakor kupujejo Tržačani tudi že v teh občinah parcele za svoje weekendse. Na Goriškem so tri občine (Doberdob, Sovodnje in Števerjan) še slovenske.

Pri sedanjem razvoju bomo v nekaj letih skoraj ob vso zemljo in tako postali narod tovarniških delavcev, trgovcev, obrtnikov in seveda tudi razumnikov, potopljenih v tujo večino, tako nekako kakor danes v samem tržaškem mestu.

Za ta primer zakonski osnutki ne predlagajo uvedbe *narodnega katastra*, že znane ustanove za evidentiranje pripadnikov narodnostnih manjšin z zagotovljenimi pravicami, ki živijo pomešani z večinskim narodom. (Zanimivo bo, da so npr. Slovenci na Opčinah — ko je bila stoletja povsem slovenska župnija, po priselitvi 6.000 Istranov razdeljena v slovensko in

italijansko, a je v italijanski župniji ostala slovenska manjšina 60 do 80 slovenskih družin — zaman zahtevali uvedbo narodnega katastra).

Noben zakonski osnutek za globalno zaščito naše narodnostne manjšine ne vsebuje niti poskusa, kako bi pravice naših majhnih posestnikov zavarovali *pred posledicami industrializacije oziroma gradnje infrastrukture*, kakor da bi se njihovi sestavljenci bali očitka, da nasprotujejo industrializaciji, čeprav ni ta danes več v naših krajih potrebna, ker skoraj nimamo več naravnega prirastka, pogubna je za nas. Z razlaščenjem po skrajno nizkih cenah (močno pod tržnimi cenami) spravi lastnika ob kruh in ne daje jamstva, da bo dobil delo v novi tovarni, ALI DA BI SI KAKOR KOLI ustvaril novo eksistenco ob podpori javnih ustanov. (Po zakonu npr. ima istrski begunec prednost pred domačinom, ko gre za namestitev). V zakonskih osnutkih za globalno rešitev bi ne smeli prezreti problema glede jamstva za zagotovitev eksistence razlaščenega; zahtevati bi morali vsaj to, da ne uveljavljajo več že čez sto let starega zakona o razlaščanju v »javno koristne« namene, na podlagi katerega razlaščajo imetje slovenskih majhnih posestnikov in vrtnarjev. Nič manj nevaren ni zakon 67, ki pooblašča občine — v našem primeru Trst in Gorico — da razlaščajo okoliška posestva po netržnih cenah za gradnjo ljudskih stanovanj.

Težnja naše manjšinske politike — in to vseh političnih organizacij, v katerih so včlanjeni Slovenci — je, da se za vse prebivalce slovenske narodnosti v deželi Furlaniji Julijski krajini ustvari enoten pravni statut, medtem ko je po obnovi italijanske uprave v Trstu leta 1954 njihov narodno pravni položaj različen glede na to, v kateri izmed treh pokrajin (tržaški, goriški ali videmski) prebiva. Za Tržaško ozemlje velja »posebni statut londonske spomenice« iz leta 1954, medtem ko se Goričani pri svojih zahtevah oslanjajo na ustavna določila in deželni statut, ki bi morala seveda veljati tudi za beneške Slovence, ki pa v resnici niso deležni nikakršne manjšinske zaščite. Pokrajine so zgolj politično upravne enote brez vsakršne zakonodajne oblasti; pač pa bi združitev Slovencev v enotni deželi — Furlaniji Julijski krajini lahko pripomogla k ureditvi njihovega položaja, *ko bi bila avtonomna dežela pooblaščená reševati manjšinske probleme*. V resnici pa ni, čeprav vsebuje deželni statut vsaj načelno določilo o enakopravnosti narodnostnih manjšin. Po vsem tem je predlog predvsem Slovenske kulturno-gospodarske zveze, naj se v tem smislu razširi avtonomija dežele, povsem aktualen. (Predsednik Colombo je v svoji izjavi pred slovensko delegacijo odklonil »kvantitativno« razširitev avtonomije). Priznanje deželi širše avtonomije bi bilo toliko bolj nujno, ker je volilna geometrija Slovincem onemogočila izvolitev svojih lastnih poslancev v parlament kot predstavnikov narodnostne manjšine zaradi njihove raztresenosti po treh pokrajinah. (Edini slovenski poslanec v parlamentu je bil izvoljen kot pristaš vsedržavne Italijanske komunistične stranke). V tej zvezi velja vnovič pibiti, da je bila Furlanija Julijska krajina med tistimi deželami (Tridentinsko — Gornje Poadižje, Dolina Aosta, Sardinija in Sicilija), ki so dobile pravico do avtonomije z izrecno omembo v sami ustavi. Južnotirolska je sicer že na podlagi mednarodnega sporazuma De Gasperi—Gruber lahko zahtevala priznanje avtonomije. Ko je šlo za to, da Italija ohrani dežele z narodnostnimi manjšinami, je De Gasperi na mirovni konferenci v Parizu zagotovil, da bo tem deželam Italija priznala avtonomijo.

Drugo vprašanje

Po stoletnem raznarodovanju so beneški Slovenci ohranili samo še svoje narečje, in to kot inštrument izražanja, ne pa kot znamenje zavestne pripadnosti slovenskemu narodu. Njihovo slovenstvo živi, kolikor sploh živi, danes samo še v cerkvi. Edino še v cerkvi javno uporabljajo svoj jezik, pa še iz cerkva so ga za fašizma marsikje pregnali s tem, da je videmska kurija slovenske duhovnike premestila v furlanske župnije. Zato je toliko bolj nujno, da posreduje pri videmski kuriji sama Cerkev, da danes kaj ukrene v tem pogledu in odpravijo storjene krivice. Pet do šest slovenskih duhovnikov naredi kar se v teh posebnih razmerah, ko ne naletijo na nikakršno razumevanje pri kuriji, narediti da. Tako tudi s pravo muko izdajajo župnijski list Dom. Iz Slovenije odhajajo v misijone v Afriko in Ameriko mladi slovenski duhovniki mimo Beneške Slovenije. Ves povojni čas na raznih mestih pri nas in v Sloveniji delajo npr. načrte o ponatisu starega slovenskega katekizma v beneškem narečju, prikrojenega za otroke beneških Slovencev, da bi po njem prišla med njihove otroke slovenska beseda. Tistih pet do šest duhovnikov pričakuje od svojih sobratov v Sloveniji pomoč v kakršnikoli obliki.

Kaj naj beneški Slovenci zahtevajo od države? Zahteva po priznanju tistih pravic — tako tudi glede šole — ki jih uživajo drugi njihovi rojaki v Italiji, je pač razumljiva. Toda njihovo uresničevanje mora biti pač postopno. Razmere so takšne, da beneški Slovenci ne bi v prvem trenutku prenesli več kakor dvojezične osnovne šole. Uvedba slovenskega pouka v osnovno šolo pač zahteva ustrezne učne moči; zato je treba uvesti pouk slovenskega jezika tudi na učiteljska ali vsaj na eno. Predsednik Colombo je slovenski delegaciji obljubil, da bo proučil njene zahteve tudi za Beneško Slovenijo, a je takoj dodal, da je slišal iz Nadiških dolin tudi drugačne (nasprotno) glasove. — Že De Gasperi, ki se je v dunajskem parlamentu boril za pravice Italijanov na Tridentinskem, je zavrnil zahtevo po slovenski osnovni šoli v Benečiji. Na gospodarskem področju lahko sama dežela mnogo stori tudi za beneške Slovence, in to v kmetijstvu, obrti in gostinstvu, ker je za to pristojno. Treba je začeti na najnižji stopnji, tako npr. ustanoviti ljudsko posojilnico, v kateri bi se stekal tudi denar emigrantov.

Ob drugi priložnosti sem sprožil tudi predlog, naj bi za otroke beneških Slovencev, ki so na delu po evropskih državah, poskrbeli potovalne učitelje. Med počitnicami bi lahko vsaj za krajši čas sprejeli otroke v kolonije v Sloveniji.

Ce hočemo kaj doseči med beneškimi Slovenci, se jim moremo približati predvsem s čisto humanitarne strani, kakor se približamo človeku, ki je potreben pomoči in je doslej živel osamljen.

DR. LAVO ČERMELJ, znanstveni delavec

Z objavo in sprejemom »paketa«, s katerim je bil urejen položaj nemške narodnostne skupnosti v Južnem Tirolu, se je posebno drastično razkrila diskriminacija med različnimi narodnostmi v Italiji. To različno ravnanje so predvsem občutili Slovenci v deželi Furlanija — Julijska krajina. Občutili pa so to še huje, ker pri njih ne gre samo za diskriminacijo celotne narodnostne skupnosti nasproti francoski narodnostni skupnosti v Valdostanski dolini, zlasti pa še nasproti nemški narodnostni skupnosti v Južnem Tirolu, temveč za morda še bolj radikalno diskriminacijo med njenimi sestavnimi deli na Tržaškem in Goriškem ter v Beneški Sloveniji. Reakcija ni mogla izostati. Že pred dobrim letom so predstavniki vseh slovenskih struj sestavili obsežno spomenico, v kateri so razložili vse svoje potrebe in zahteve, ter jo poslali ministrskemu predsedniku in ga prosili za sprejem. To je bil prvi skupni nastop vseh Slovencev v Italiji. Skupaj pa so se predstavili maršalu Titu ob njegovem obisku v Italiji in pozneje predsedniku dežele Furlanije Julijske krajine Berzantiju. Z zelo veliko, skoro bi rekli preveliko zamudo več kot enega leta jih je končno sprejel tudi ministrski predsednik Colombo. Omejil se je sicer samo na splošno izjavo, da Italija želi omogočati harmonični razvoj skupnega sožitja med raznimi jezikovnimi skupnostmi, pri tem pa ni pozabil opozoriti na razlike zgodovinskega in ambimentalnega značaja, ter se je dotaknil le nekaj fragmentov želj, izraženih v spomenici. Vendar je bil to za Slovence pozitiven dogodek, saj je to bilo prvič, da je predsednik italijanske vlade sprejel zastopnike Slovencev. Želeti bi bilo, da to ni bilo zadnjič, temveč da je to začetek nove etape.

V času, preden so predložili skupno spomenico, je Colombo sprejel deputacijo, pa so bile razne akcije v korist slovenske skupnosti. Tako je Komunistična partija Italije (KPI) že 1. 1970 predložila parlamentu obširen zakonski načrt za zaščito slovenske manjšine. Lani meseca julija pa so vložili podoben zakonski predlog tudi nekateri poslanci Socialistične stranke Italije, PSI. Slovenska kulturno-gospodarska zveza je po južnotirolskem vzorcu izdelala osnutek »paketa« za Slovence. Tudi goriška Slovenska demokratska zveza (SDZ) in tržaška Slovenska skupnost (SS) sta poslali peticijo na predsedstvo zbornice.

Gotovo so vse te akcije koristne, toda ne morem se otresti misli, da s takimi ločenimi akcijami ne služijo najbolj postavljeni nalogi, zlasti pa ne principu, ki naj velja, da namreč Slovenci v Italiji niso objekt, temveč subjekt. Če so subjekt, so organizem, vsak organizem ima svojo glavo, in sicer normalno samo eno. Organizem so vsi Slovenci, vključno tudi beneški. Ker ne pripadajo vsi eni sami politični formaciji ali struji, kakor Nemci v Južnem Tirolu, je pač najboljša rešitev, ki so jo izbrali pri sestavi spomenice leta 1970 in ob sprejemu pri ministrskem predsedniku. Seveda bi bilo potrebno, da bi imela ta rešitev neko stalno naravo. Kako naj bi bila sestavljena, je naloga vseh struj. Tako ustvarjeni organ naj bi predstavljal celotno slovensko skupnost. Ker nimajo Slovenci po veljavnih zakonih za-

jamčenega predstavnštva v zbornici ali senatu, bi morala italijanska vlada formalno priznati tako izbrano predstavnštvo. Če je slovenska narodnostna skupnost res subjekt, potem je tudi ona sama poklicana, da zahteva svoje pravice. Seveda ne bo odklanjala pomoči, ki bi prišla od druge strani. Če prihajajo načrti in predloge za rešitev njenih vprašanj od drugih strani, pa je nevarnost, da nastanejo nesoglasja, ki bi utegnili biti v škodo slovenski narodnostni skupnosti. Ta organ, ki bi predstavljal slovensko narodnostno skupnost, pa se ne bi smel zadovoljiti s fragmentarnimi zahtevami in rešitvami, temveč bi si moral prizadevati za celotno rešitev. S kakimi nadrobnimi zakoni in odločbami bi samo izgubljali veliko dragocenega časa in bi samo zbujali nevoljo, ker bi nasprotniki videli v tem izraz »vitimizma«. Zaradi tega ne veliko nadrobnih državnih zakonov, temveč en sam, toda zelo izdaten ustavni zakon. Pogoj zanj je bil že dan. Decembra 1947 je italijanska ustavodajna skupščina v členu 6 določila, da bodo s posebnimi zakoni zaščitene jezikovne manjšine. V skladu s tem je ustava tudi že določila ustanovitev treh obmejnih dežel s posebnim statutom: Valdostansko dolino, kjer bivajo Francozi, Trentinsko = Južni Tirol, kjer so Nemci, in deželo Furlanija = Julijska krajina, kjer je slovenska narodnostna skupnost. S statutom za Valdostansko dolino se je v bistvu samo potrdila veljava dejansko že obstoječih zaščitnih določb glede francoske etniške manjšine iz 1. 1946, statut za Trentinsko = Južni Tirol pa je slonel na bilateralnem dogovoru med Italijo in Avstrijo, a so ga dejansko tako stilizirali in izvajali, da je nastal silno oster konflikt, ki se je končal lani s tako imenovanim »paketom«. Za deželo Furlanijo Julijsko krajino pa ni bilo nobenih takih mednarodnih dogovorov. Toda splošno je veljalo mnenje, da je tudi dežela Furlanija = Julijska krajina bila iz analognih razlogov ustvarjena kot Valdostanska dolina in Trentinsko = Južni Tirol. Furlanska stran je tedaj tudi izdelala načrt za statut te dežele; po čl. 23, naj bi deželna oblast izdala zakonske odredbe, ki bi jamčile po ustavi predvideno zaščito manjšin. Toda ko je bila s čl. 116 ustave ta dežela že ustanovljena, je ustavodajna skupščina čudno in sporno sprejela dodatno odločbo, da do nadaljnjega suspendirajo avtonomijo Furlanije = Julijske krajine. Po pisanju tedanjega tiska naj bi bili to storili zaradi tega, da bi imela Italija v rokah sredstvo za pritisk na slovensko skupnost, če bi Jugoslavija ne dajala zaščite italijanski narodnostni skupnosti na svojem ozemlju. Ta bojazen je bila čisto prazna: Slovenci v Italiji bi bili več kot zadovoljni, če bi uživali enake pravice kakor Italijani v Jugoslaviji.

Dežela Furlanija = Julijska krajina je oživila šele leta 1964, toda njen statut ni, zlasti še ne glede zaščite narodnih manjšin, niti senca statotov za Valdostansko dolino in za Trentin = Južni Tirol. V njem bomo zaman iskali besede »Slovenci«. Centralna vlada pa celo odreka deželi pravico, da bi izdala kake določbe glede zaščite slovenske manjšine. Zaradi tega ni čudno, če je ministrski predsednik ob sprejemu slovenske deputacije povedal, da je šele sedaj izvedel za vprašanje beneških Slovencev.

Kakor je pred kratkim rimski parlament izglasoval ustavni zakon, ki spreminja v skladu s »paketom« statuta za deželo Trentinsko = Južni Tirol iz 1. 1947, tako naj bi s podobnim zakonom tudi spremenil sedanji statut dežele Furlanija = Julijska krajina, tako da bi določila glede južnotirolskih Nemcev analogno prenesel na Slovence v deželi Furlanija Julijska krajina.

DRAGO DRUŠKOVIČ, znanstveni delavec, ravnatelj Instituta za narodnostna vprašanja

1

Ob štirih novejših pobudah (1970—1971) za »celostno« rešitev vprašanj slovenske skupnosti v Italiji, ki zajemajo v znatni meri tudi jezikovne pravice — naj označimo vsaj sistemizacijo problemov, na katero nas navaja primerjava dejanskih in pravnih jezikovnih položajev v tistih predelih Evrope, kjer se srečuje več narodnosti in njihovih materinščin.

Francoski izvedenec Guy Héraud (*Pour un droit linguistique comparé, Revue internationale de droit comparé*, 1971) je označeno problematiko razporedil glede na:

1. uradni in nacionalni (državni) jezik, 2. jezikovno teritorialnost in osebnost jezika, 3. administrativno in jezikovno stratifikacijo, 4. zasebno rabo in rabo v administraciji, na sodiščih in v šolah in 5. jezik in narodnost.

V primeru italijanske sosedbe lahko govorimo z nekaj izjemami (dolina Aoste, Južna Tirolska) o identifikaciji *uradnega in državnega jezika*. Pri *ozemeljski jezikovni razporeditvi* bi komaj mogli pomisliti na okoliše (slovenščina, italijanščina) v jukstapoziciji, temveč predvsem na jezikovno superpozicijo. Ta drugi položaj pa ne pomeni docela bilingvizma ali dvojezične jezikovne osebnosti — slovenske, še manj italijanske skupnosti. Manjkajo seveda natančnejše proučitve. Vemo za vrsto vzrokov, kako pride do omenjenega posebnega položaja ob stičiščih narodov, ob prevladi v preteklosti in tudi še v sočasnosti. Čeprav velja, da bilingvizem v svojem amorfnem stanju ni prida. Dokler država, večina deluje k jezikovni superpoziciji (npr. veljavnost raznarodovalnih fašističnih zakonov ali sosedna praksa pri popisih prebivalstva, 1971), delujejo na jezikovni položaj narodnostne skupine, ki je v odvisni manjšini, še stare, znane oblike prisilnih pripomočkov. Hkrati obsegajo prostor nove, dopolnjujoče sile množičnih občil. V primeru, o katerem razpravljamo, ne moremo govoriti niti o svobodni možnosti izbire.

O *administrativni jezikovni stratifikaciji* in *dejanski jezikovni stratifikaciji* vemo v primeru Italije npr. vsaj za teoretsko izenačenje uradnih jezikov v Aosti (ustavni zakon, št. 4, 26. II. 1948, čl. 1); gre za primer *regionalne* omejitve. V večji in bolj dejanski meri dosega izenačenje Južna Tirolska.

Zasebna raba in *raba v administraciji, sodiščih, v šolstvu* v našem primeru ne kažeta kakršnihkoli rešitev, ki bi se evropsko odlikovale. Tako sklepamo tudi glede na pregled različnih položajev in rešitev v že citirani razpravi.

Nad vse pomembna se nam zdi naposled *relevantnost med jezikom in narodnostjo*. Povezana je z vrsto dejavnikov. Predvsem s *politiko, zgodovinskimi okoliščinami* in končno tudi *etnopsihološkim stanjem*. Čeprav jezikovni položaj in niti njegova pravna kodifikacija nista edini gibalni pri varstvu katerekoli narodnostne skupnosti — bodo morali poiskati avtorji,

ne glede na obseg in razpon problematike v predloženih štirih dokumentih (Zakonski osnutek za pravno zaščito slovenske narodne manjšine v Furlaniji Julijski Krajini, KPI, 1970; Peticija Slovenske skupnosti, 1971; Posebni predpisi za zaščito slovenske jezikovne skupnosti, PSI 1971; Osnutek ukrepov v korist slovenske jezikovne skupnosti v avtonomni deželi Furlaniji Julijski krajini, SKGZ, 1971) vsekakor še — *skupni imenovallec*.

2

Lani oktobra sva s kolegom obiskala Beneško Slovenijo; ohranil se mi je takle zapis. Avto je ubiral najprej prve kilometre po dolini Kosice proti Klodiču, a pevovodje zbora, ki je nastopil tudi že v Ljubljani, ni bilo doma. Vozila sva po sveže napisanih geslih na asfaltni podlagi: »Via i preti«, »Non vogliamo la minoranza Slovena« ipd. Kasneje nama je prijazen duhovnik, zgoraj ob meji rekel: »Z naše deželice tako še niso naganjali duhovnikov.« Razmišljal sem o novejši usodi Čedermacev. Gorata, z dolinicami razvejana deželica se je odpirala očem v pisani jesenski preobleki (pred desetimi leti sem jo prvič obiskal). Po drugi dolinici sva prišla po novo asfaltirani cesti prav pod vznožje gorskega hrpta Kolovrata. Ko se je cesta zravnala, sva se ustavila pri gostilničarju, ki je nedavno povečal svoj gostilniški obrat. Vprašala sva ga, če se ustavljajo pri njem tudi ljudje z naše strani. »Tudi kdaj.« Med potjo sva srečavala domove z zabitimi okni in vrati, bivališča tistih, ki so odšli na delo — največ v Švico. Vemo, da so se zdomci združili v društvo, ki živahno deluje. V Štoblanku sva se ustavila in si ogledala majhno prazno gledališko dvorano. Njen graditelj, župnik Lovrenčič, nama je povedal, da zdaj ni več iger, ker manjka otrok. Včasih so odhajali samo možje v tujino na delo, v novejšem času vzamejo s seboj vso družino. Ko bodo združili preostale otroke iz več šolskih okolišev — v bližnji šoli z dokaj novim poslopjem, bo gledališče spet oživeło. Samo v tem gledališču in ne v šoli so otroci govorili v svoji materinščini. »Ali hodite kaj na našo stran?« sva vprašala — »na Tolminsko«. — »Zadnje čase manj, je slaba cesta.« Potem smo obrnili besedo na gospodarstvo. — »Nagovarjam jih, da naj združijo svoje njivice in pašnike. Tako bi lahko z združeno živinorejo kaj več zaslužili. Ne poslušajo me, so preveč navajeni na životarjenje po starem.« Dlje na zahodu ob Teru sva pričakala mladega profesorja v domači vasi Brdo. Iz Čente, kjer poučuje na gimnaziji, je pripeljal še nekaj šolarjev. Pogostil naju je v zadružnem gostišču, kjer je hkrati prodajalna. »Ne, moji kolegi na gimnaziji niso nestrpni,« nama je zagotovil.

Naključni obisk se mi je vtisnil v podobi izprepletenih lokov: od zamišljenega, prijaznega, z gubicami razoranega duhovnikovega obraza do mladega levičarskega intelektualca, ki si gradi svoj dom v domači gorski vasi; od opuščenih, s plankami zapaženih domov ali preostalih ostarelih »Benečanov« na krpah strme, manj rodovitne zemlje do izseljeniškega, osveščenega rodu v tujini; od krožne, z novim asfaltom zalite mejne (najbrž vojaške) ceste do kolovoza na naši strani; od nestrpnih gesel na cesti do strpnih kolegov profesorjev v Čenti; od duhovnika, ki išče gospodarsko rešitev v živinorejskem zadružništvu, do zadruga, ki dobro uspeva . . . Zmeraj v loku od—do . . . Kaj več si nisem zapisal. Vmes v izprepleteni podobi je polno vrzeli.

DR. JANKO JERI, znanstveni delavec

Nekatere daljnosežnejše normativne pobude v mislih imam predvsem zakonski predlog italijanske socialistične stranke, PSI za zaščito slovenske jezikovne skupnosti, pa »sveženj ukrepov«, ki jih je pripravila SKGZ, in slednjič peticijo (zakonski predlog), ki jo je poslala Slovenska skupnost predsednikoma obeh domov parlamenta) in drugi pomembnejši dogodki v komaj minulem letu, kamor še posebej uvrščam razgovor (2. decembra lani) med kvalificiranimi slovenskimi predstavniki kot enotnim subjektom z najvišjim predstavnikom italijanske izvršne oblasti, upravičujejo pričakovanje, da smo vendarle vsaj na pragu vsebinsko kvalitetnejše faze v prizadevanjih za dejansko narodnostno emancipacijo avtohtonega slovenskega življa v vseh treh obmejnih pokrajinah sosednje avtonomne dežele Furlanije Julijske krajine.

Zavoljo tudi historično delno nazornejše podobe velja pripisati, da je prišlo do lanskega srečanja »na najvišji ravni« splošno precej pozno, če upoštevamo, da so naši sonarodnjaki v videmski pokrajini že več kot sto let pod Italijo, goriški in tržaški Slovenci (prvi s krajšim in drugi z daljšim presledkom med in po drugi svetovni vojni) pa že tudi pol stoletja. Še ena kronološka značilnost: v povojnih letih je ostalo brez odgovora več deset skupnih in drugih slovenskih spomenic, peticij, protestov in drugih dokumentov, ki so bili naslovljeni na najvišje predstavnike italijanske države, med njimi (če omenimo zgolj nekatere) bogato dokumentirana spomenica Demokratske fronte Slovencev takratnemu predsedniku italijanske vlade A. De Gasperiju leta 1949, pa več resolucij, ki protestirajo zaradi nespoštovanja posebnega statuta po londonskem sporazumu leta 1954, dalje skupna izjava proti jezikovnem popisu leta 1961, pa spomenica (1966) predsedniku G. Saragatu Slovencev iz videmske pokrajine.

Ko pa smo že pri značilnostih zgodovinske geneze, naj posežemo še nekoliko dlje nazaj: novembra leta 1920 je tudi takratni italijanski ministrski predsednik G. Giolitti podprl v poslanski zbornici sprejeto resolucijo (z 253 glasovi proti 14), »da bodo lahko etnične skupine, ki bodo ostale zunaj svoje matične države, na osnovi iskrenih jamstev (podčrtal J. J.) gojile svoj jezik, svojo kulturo in svojo vero brez omejitev in ovir ter da bodo uživale globoko spoštovanje v svojem posebnem položaju.« Ob tem se mi zdi predvsem umestno opozoriti, da je najvišje italijansko predstavniško telo že pred petdesetimi leti (vsaj deklarativno) priznavalo *poseben, izjemen status* »etničnih skupin« in da je sodilo, da je mogoče torej le s posebnimi *jamstvi (garancijami)* zagotoviti uživanje jezikovno-kulturnih pravic. Značilno je, če to primerjalno apostrofiram, da je tudi šef sedanje levosredinske koalicije (trenutno je sicer v krizi) v načelu zagovarjal stališče, da so manjšine obogatitev, da jih je treba »ovrednotiti in spoštovati«, pri čemer se je izrekel, kar se mi zdi izrednega, osrednjega pomena, »proti sleherni obliki asimilacije... in za harmonični razvoj sožitja med raznimi jezikovnimi skupnostmi.«

Zakaj toliko poudarjam prej citirano »protiasimilacijsko usmeritev«? To je namreč še vedno kardinalno vprašanje zlasti za tako imenovane

»male manjšine«, ki nimajo tako močne politične in gospodarsko-socialne hrbtenice ter tako zares vsestranskega zaledja, kot je to, če ostanemo v italijanskem prostoru, primer z nemško narodno skupnostjo na Južnem Tirolskem (v pokrajini Bozen). Narodnoodtujen proces je bil namreč tudi po zadnji vojni med slovenskim življenjem dokaj boleč, čeravno vsaj za sedaj nimamo stvarnih indikacij o njegovi dejanski razsežnosti. »Danes že skoro nihče ne upa ceniti, kolikšna je številčno naša manjšina na Tržaškem in Goriškem,« če za ilustracijo navedem zapis zamejskega tednika (Novi list, št. 772, 4. decembra 1969), »ker je očitno, da se število tistih, ki se s svojim življenjem priznavajo za Slovence, nikakor ne krije s številom tistih, ki so bili rojeni od slovenskih staršev in Slovenci dejansko so.« Naselitev italijanskega begunskega elementa na še nedavno kompaktno slovenskih etničnih področjih v povojnih letih (samo na Tržaško se je po uradnih podatkih za stalno priselilo 50.589 beguncev), vzporedna »teritorialna« asimilacija, ki jo je pospešila urbanizacija in graditev industrijskih ter drugih objektov, infrastrukture, turistični boom, podedovana gospodarsko-socialna odvisnost in nikakor nič manj (če ne celo več v sedanji strukturi potrošniško zagnane italijanske meščanske družbe) psihološki in sorodni činitelji, mentalne frustracije, pogostokrat tudi kot podzavestni odmev genocidnega nasilja med obema vojnoma, silen (kapilaren) vpliv sodobnih komunikacijskih sredstev (na primer televizija) — vse to je pospeševalo narodnostno alienacijo in še vedno razpihuje ogenj pod »talilnim loncem«.

Namenoma sem se obširneje zadržal pri nekaterih komponentah asimilacijskih pojavov, da bi lahko tako čim bolj nazorno podčrtal, kako je primarna naloga stvarne, iskrene »protiasimilacijske usmerjenosti« predvsem čim bolj radikalno izpodrezati korenine v današnjih razmerah dostikrat zelo rafinirano prikritemu raznarodovalnemu pritisku. Poleg tega pa taka humana in edino demokratična orientacija terja hkratno popravo »starih krivic«. Pregarjavna in diskriminacijska dejavnost ne učinkuje samo na kakšno konkretno situacijo. Dejansko njen učinek sega tudi prek nje, saj oropa manjšino vseh tistih materialnih in moralnih sredstev, ki jih potrebuje za ponovni povzdig, potem ko se preganjanje konča,« kakor to ugotavlja slovenski deželni svetovalec D. Štoka. Upoštevati namreč velja tudi neprecenljivo škodo, ki jo je med drugim utrpel slovenski živelj, ko je izgubil oziroma se ni moglo oblikovati več generacij izobražencev, kar vse je težko pretopiti v odškodniške številke. Izvirna je zamisel (paket SKGZ), da bi za potrebe slovenske narodnostne skupnosti ustanovili poseben rotacijski sklad, ki naj bi pospeševal industrijske, trgovske, finančne, kmetijske, obrtniške in turistične dejavnosti Slovencev v Italiji. Predvsem pa mora kodifikacija posebne narodnostne zaščite zajemati jasno in nedvoumno določilo, ki jamči prizadeti etnični skupnosti neoviran gospodarski in socialni razvoj ob pravični razdelitvi javnih finančnih sredstev, tako da ostane ohranjen specifični značaj naseljenega prostora prizadete skupnosti v njenem etničnem, zgodovinskem, kulturnem in družbenem pogledu, kar morajo še zlasti upoštevati urbanistični, drugi regulacijski in podobni programi. Če bi to poizkušal poenostaviti: po vsem tem, kar je slovenska narodna skupnost pretrpela, ji je treba zdaj zagotoviti zares enakovredno startno osnovo, ker je edino na ta način mogoč »harmonični razvoj skupnega sožitja«, kakor je ta postulat opredelil tudi predsednik italijanske vlade E. Colombo med srečanjem z delegacijo Slovencev.

Mogoče je pritrditi nekaterim načelnim izhodiščem (povzel sem jih po tisku), ki jih je obrazložil E. Colombo; tega pa ne bi mogli dejati glede metod (širše pojmovano), kako reševati še odprta vprašanja. Iz njegovih izvajanj je moč razbrati, da se ogreva za nekakšno postopnost, »pazljivo proučevanje, previdnost«. Kolikor bi se omejil zgolj na prerez dejanskega stanja po koncu zadnje vojne, je pač lahko ugotoviti, da je bila ta postopnost, kolikor lahko o njej govorimo, sila počasna, omahujoča. V povojnih letih je bilo namreč že toliko stvari odloženih, zamujenih, restriktivno razlaganih, na pol danih, da je težko povsem oceniti škodo, ki je zavoljo vsega tega nastala. Ustavimo se ob značilnem primeru: zakon za šole s slovenskim učnim jezikom na Tržaškem in Goriškem (to pa je hkrati tudi edini posebni normativni ukrep v prid slovenski manjšini) so sprejeli leta 1961, vendar ga še do danes (po desetih letih) niso docela izvedli.

Ta »postopnost« pa je naravnost polževa v primerjavi z dosežki, narodnostnimi pravicami, ki jih že vsa povojna leta uživata francoska etnična skupnost v Dolini Aoste in nemška na Južnem Tirolskem. Pred leti sem zapisal (*Vprašanja naših dni*, št. 1, 1961), »da Italija že ima sorazmerno obsežno zakonodajo, ki se nanaša na nemško, francosko in ladinsko etnično skupino, kar pomeni, da je zakonodajalec že ustvaril nekatere kriterije, in sicer katere in kakšne so posebne pravice in ukrepi, kakor to izrecno predvidevata člena 3 in 6 veljavne ustave republike«. Tako je že člen 17, navajam zgolj v ilustracijo, zakonodajnega namestniškega dekreta št. 545 z dne 7. septembra 1945 (podčrtal J. J.) med drugim določal, da je mogoče svobodno uporabljati francoski jezik v odnosih s političnimi, upravnimi in sodnimi oblastmi. Tudi javne listine so bile lahko redigirane v francoščini, razen pravdorekov sodišč. Če sprejmemo načelo (pač ni razloga, da bi ga zavračali) o nedeljivosti manjšinskih pravic, se nikakor ni mogoče sprijazniti s kakršnim koli »klasificiranjem« manjšin in torej pravno in moralno niso dopustne kvalitetne (vsebinske) razlike med posameznimi etničnimi skupnostmi ne glede na njihovo številčnost ali lokacijo prebivanja glede uživanja pglavitnih manjšinskih pravic, kakor so to med drugim avtonomno šolstvo v materinem jeziku, vsestransko zagotovljena pravica uporabe lastnega jezika v javnosti, dejansko pravičen, se pravi v primerjavi z večinskim narodom nediskriminiran gospodarsko-socialni razvoj, učinkovite garancije za ohranitev naseljitvenega prostora, kulturnih in drugih izročil.

Sodobni teoretiki narodnostnih vprašanj pač upravičeno zagovarjajo stališče, da so lahko stiki med dvema narodnostima, med »manjšinskim in večinskim narodom« prijateljski, če oba stvarno uživata enak status, medtem ko se v nasprotnem primeru razdor le pogloblja ob stopnjevanju spremljajočih negativnih pojavov. Stvarno, dejansko enakopravnost med manjšino in večino pa je mogoče doseči predvsem s posebnimi zakonodajnimi in drugimi varstvenimi ukrepi s strani večine. Nujne so torej dodatne obveznosti tako imenovanega večinskega naroda; operativno-účinkovita jamstva, ki predvsem manjšinski etnični skupnosti kot celoti, kakor tudi njenim posameznikom jamčijo v narodnostnem pogledu neoviran, skladen razvoj.

Še besedo o subjektu: bodrilno in perspektivno je, da je slovenska narodna skupnost v Italiji najprej z enotno spomenico in pozneje koordiniranim nastopom programsko celovito predložila najvišjemu predstavniku izvršne oblasti svoje zahteve in predloge, kako bi zamujeno čimprej uredili. Zdaj je pač treba napraviti tudi drugi korak: predložiti italijanski javnosti

usklajen in enoten dokument. Nikakor ne bi želel kakor koli zmanjševati pomena sleherne izmed dosedanjih pobud. Nasprotno, v vseh teh predlogih je mnogo odločne volje, pretehtanih misli, kako celovitejše urediti narodnostni status enakopravnih slovenskih državljanov. Dovolj je namreč pozitivnih elementov, pobud, da bi se ob nekaterih izpopolnitvah zedinili okoli že italijanskemu parlamentu predloženih dokumentov, in tako zagotovili trajno podlago za narodnostni vzpon avtohtonega slovenskega življa v vseh treh pokrajinah. Prizadevanje za širšo rešitev pa nikakor ne pomeni, da bi zane-marili že dozorele parcialne akcije za rešitev nekaterih trenutno najbolj pere-čih problemov (nekateri izmed teh ukrepov je napovedal tudi E. Colombo).

Ta vsebinska enotnost v programu in akciji je tudi *conditio sine qua non*, da bi se lahko nekatera sedanja znamenja odjuge v Beneški Sloveniji zčila v širši tok prebujene narodnostne samozvesti, pri čemer je treba biti še posebej na oprezu zavoljo že neopuščenih poizkusov, da bi še naprej »regionalno cepili« enotno slovensko zamejsko deblo v Italiji. Sicer pa sem že pred petimi leti (zavoljo vsebinske kontinuitete stališč, ki jih zagovarjam, naj mi bo dovoljeno to sklicevanje) sklenil razglabljanja o pereči manjšinski problematiki v ožjem srednjeevropskem prostoru med drugim z mislijo (Sodobnost št. 12, 1966), »da ima moderna, na humana načela oprta družba, kolikor je le za to politična in moralna volja, dovolj možnosti, da se pri koreninah spoprije s temi, tudi po svojem političnem bistvu, skrajno ne-demokratičnimi procesi (narodnostna diskriminacija, asimilacija). Kolikor pa ostanemo na torišču trenutnih, neposrednih možnosti: uvod bi lahko bil poseben »okvirni« zakon o slovenski manjšini v Italiji, ki bi pravno sankcioniral poglobljena izhodišča specifičnega manjšinskega varstva in ki bi pred-vsem vse Slovence v Italiji izenačil po svojih pravicah in dolžnostih ne glede na veljavne formalne forme in ožjo lokacijo bivanja.«

DR. GORAZD KUŠEJ, akademik, redni profesor za primerjalno ustavno pravo

Na vašo anketo odgovarjam k prvemu vprašanju tole:

Ugotavljam, da je čas, ki je pretekel od vaše zadnje ankete (1969), ko ste načeli takrat pereča vprašanja o položaju naše slovenske narodne skupnosti v sosednji Italiji, značilen po poskusih doseči končno vendarle posebno, pravno urejeno in zagotovljeno zaščito te skupnosti, kakor jo terja 6. člen ustave repu-

blike Italije, in to v tistem demokratičnem humanističnem duhu, katerega no-silke so bile ob nastajanju te ustave napredne, v socialistično preobrazbo ta-mošnje družbe težeče politične sile. Zato ustreza zakonitostim zgodovinskega družbenega razvoja, da je v l. 1970 kot prva predložila parlamentu zakonski osnutek za pravno zaščito slovenske narodne manjšine v Furlaniji—Juljski

krajini Komunistična partija Italije (KPI) — znan po priimkih prvih predlagateljev osnutka senatu in poslanski zbornici kot osnutek Seme—Škerk — in nato Socialistična stranka Italije (PSI).

Vendar prvoimenovani osnutek ne zajema problematike slovenske narodne skupnosti v vsej njeni širini, marveč se loteva samo vprašanj, ki naj bi jih italijanski demokratični parlament čimprej rešil, da se slovenski manjšini v tržaški, goriški in videmski pokrajini zagotovi popoln razvoj in perspektivo (iz izjave Silvana Baticchija, deželnega tajnika KPI za Furlanijo—Julijsko krajino), čeprav si prizadeva zagotoviti »polno (dejansko) enakost pravic italijanskih državljanov slovenskega jezika v deželi Furlaniji—Julijski krajini in njihov popolni gospodarski, socialni in kulturni razvoj«. Poudarek je navzlic temu na tradicionalni jezikovno-kulturni avtonomiji, ki naj bi bila deležna tudi javne gmotne podpore, uporabi slovenskega jezika ne le v zasebnem in poslovnem, ampak tudi v uradnem občevarju, ustreznem slovenskem šolstvu, vzpostavitvi slovenskih priimkov in imen na zahtevo prizadetih, varstvu etničnih značilnosti prostorskega značaja, vrnitvi slovenskih krajevnih imen, na dvojezičnih napisih na narodnostno mešanih območjih, sorazmernem deležu državljanov slovenskega jezika v oblastvih in drugih javnih ustanovah, kjer bi bila uporaba slovenščine potrebna in na nekih olajšavah državljanom slovenskega jezika za priznanje partizanskega borca, političnega preganjanca ali siceršnje žrtve fašističnega raznarodovalnega nasilja.

Dalje seže v vsebinskem in institucionalno-organizacijskem pogledu zaščite slovenske narodnostne skupnosti zakonski osnutek PSI, saj naglaša tudi družbenogospodarsko problematiko tega varstva kot temeljno za neokrnjeno eksistenco in razvoj jezikovne manjšine. Zato terja, da gospodarsko-družbeni programski načrti katerekoli ravni (vsedržavni, deželni, pokrajinski, združniški, občinski ipd.) in njih izvrševanje, ki bi se nanašali na jezikovno mešana območja, ne smejo spreminjati njihovega etničnega značaja, ampak bi morali nakloniti še posebno skrb za njihov organski razvoj, upoštevaje zahteve in potrebe slovenske jezikovne skupnosti. Ista načela bi morala veljati tudi za urbanistične, medobčinske in občinske regulacijske načrte. Poroštvo za to naj bi bila navzočnost predstavnikov slovenske jezikovne skupnosti v pristojnih organih, kar prav tako in še posebno velja za področje šolstva s slovenskim učnim jezikom. Za pravilno izvajanje tega zakona in za pripravo potrebnih drugih predpisov za zaščiteni razvoj te skupnosti predvideva osnutek devetčlansko posvetovalno komisijo pri predsedstvu vlade. Štirje člani te komisije naj bi bili pripadniki slovenske narodne skupnosti.

Gotovo pomenita ta dva osnutka pomemben in razveseljav korak v prizadevanjih dveh odločilnih italijanskih strank leve, ene v opoziciji in druge zastopane v vladni koaliciji, pri čemer bi utegnili biti obetajoče to, da teži osnutek le-te prek nekdanjih klasičnih jezikovno-kulturnih varstev manjšinske narodne skupnosti k njeni globalni eksistencialni zaščiti, ki vanjo vključuje družbenogospodarski položaj te skupnosti in priteguje njene predstavnike k dejavnemu uveljavljanju in nadzorovanju te zaščite. Vendar pa je res, da obravnavata obadva osnutka slovensko narodno skupnost še vedno bolj kot »predmet« in ne kot »subjekt« te zaščite, le-to pa bolj kot paternalistično-varuško koncesijo, dano tej skupnosti in manj kot njeno demokratično pravico, katere nosilka je sama po načelu narodne enakopravnosti, priznanem v civiliziranem svetu.

Zato se mi zdi, da je vredna posebne pozornosti skupna peticija predstavnikov Slovenske demokratske zveze v Gorici, Slovenske skupnosti v Trstu in Slovenske demokratske zveze v Trstu z dne 15. novembra 1971, predložena parlamentu za izdajo zakona o zaščiti slovenske manjšine v deželi Furlaniji-Juljski krajini. Peticija, oprta na ustrezne člene ustave (2., 3. in 6. člen) in na Splošno deklaracijo ZN o človekovih pravicah, ki jo je sprejela tudi Italija, navaja diskriminacijsko ravnanje italijanske države nasproti Slovencem z vsega početka, navzlic lepim obljubam, ki jim jih je tedaj dajala, pri čemer pomeni fašistično obdobje v bistvu le vrh posebnega z najbolj brutalnim terorjem izvajanega raznarodovanja, in ugotavlja, da italijanski državljani slovenskega jezika niti sedaj »niso v položaju, da bi lahko v polnosti uživali svoje temeljne pravice, zaradi česar niso deležni enakega družbenega dostojanstva in enakosti pred zakonom, kar ustava zagotavlja vsem državljanom brez razlike v rasi in jeziku, in to zato, ker republika še ni sprejela, čeprav je to njena dolžnost, predpisov za zaščito slovenske manjšine dežele Furlanije-Juljske krajine, in to ob dejstvu, da je že poskrbela za tako vrstvo francoske jezikovne manjšine v Dolini Aosta in izdala predpise o zaščiti nemške jezikovne manjšine v deželi Tridentinsko-Zgornje Poadižje«. Peticija končno obsega besedilo osnutka samega zakona o zaščiti slovenske manjšine v vsej njeni globalnosti. V primerjavi z že omenjenima osnutkoma terja ta, lahko bi rekli avtonomni slovenski osnutek »polno pravico slovenske manjšine, da varuje in razvija lastne politične, državljanske, gospodarske, socialne in kulturne koristi, da se zbira in združuje«. Varstvo teh koristi naj bi zagotavljalo poleg drugih poroštov z zakonom določeno minimalno zastopstvo slovenske manjšine v obeh domovih parlamenta, v deželnem svetu, v pokrajinskih in občinskih svetih jezikovno mešanega območja. Slovenski manjšini naj bo tudi priznana pravica uporabljati tako v zasebne kakor v javne namene lastno zastavo. Splošnega pomena za varstvo manjšin v Italiji je končno predlog, naj se določi kot kaznivo dejanje podžiganje narodnostnega in rasnega sovraštva ali nestrpnosti.

Mislim, da že te, čeprav nepopolne in zelo sumarne navedbe dejstev zgovorno izpričujejo, da je vprašanje o ureditvi posebne pravne zaščite naše narodne skupnosti v Italiji dozorelo do takšne mere tako v zavesti njenih pripadnikov kakor v spoznanju naprednih italijanskih političnih sil, da ga ne bo več mogoče odlagati v nedogled. Čeprav je mogoče uspehe razgovora predsednika vlade Colomba s predstavniki slovenske manjšine z dne 2. decembra 1971, do katerega je prišlo po preteku enega leta odlaganja in čakanja, razlagati na različne načine, pa je po svoje vsekakor pomenil uradno priznanje obstoja problema posebne pravne zaščite slovenske jezikovne manjšine ter odločno manifestacijo volje in zahteve te manjšine, da bo ta zaščita končno uveljavljena, in to v svoji družbenopolitični in družbenogospodarski polnosti.

Kot matično jedro slovenskega naroda, državno-politično organizirani v lastni republiki Sloveniji in v Socialistični federativni republiki Jugoslaviji, smo dolžni po svojih močeh podpirati težnje tega dela našega narodnega telesa, za kar smo moralno še toliko bolj legitimirani, ko smo italijansko narodno skupnost, prebivajočo na našem ozemlju, vključili skupaj z madžarsko kot popolnoma enakopravno v to našo socialistično samoupravno demokratično republiko.

Kar se drugega vprašanja, se pravi »narodnostnega« trenutka in perspektive slovenstva v Beneški Sloveniji tiče, se mi dozdeva, da je združitev

videmske, goriške in tržaške pokrajine v avtonomno deželo Furlanijo-Julijsko krajino pomembna za utrjevanje narodne zavesti beneških Slovencev, saj skupna deželna organizacija hkrati povezuje narodne interese ne le jezikovno-kulturne ampak tudi družbenogospodarske narave vseh tam prebivajočih Slovencev, tako tržaških kakor goriških in beneških. Enotna pravno urejena narodnostna manjšinska zaščita, kakor jo imajo, čeprav v različni intenzivnosti, v mislih vsi trije poprej navedeni osnutki, bi to povezavo zato gotovo še bolj utrdila in tako izpolnila beneškim Slovincem po več ko sto letih nekaj tistih obetov, ki jim jih je dajala tedanja liberalna meščanska Italija ob plebiscitu 1866, a jih v svojem nacionalističnem zagonu, predanosti centralističnemu etatizmu in z njima zvezani narodnostni majorizaciji tako ni mislila uresničiti.

DR. STANKO PETERIN, profesor za mednarodno javno pravo

Če bi sodil po »otipljivih dejstvih«, bi na obe vprašanji odgovoril: napredek v dobrem in v slabem. Mislim pa, da bi tak odgovor obstal na pol pota; iz posameznih delčkov resnice ni moč sestaviti resnice.

Enotni nastopi predstavnikov slovenske manjšine, znamenja, ki govore o tem, da ponehuje odtujevanje našega življa, premiki v zavesti beneških Slovencev in novejša pobude naprednih tokov v italijanskem političnem življenju, ki spričujejo razumevanje in dobro voljo za reševanje manjšinske problematike, so brez dvoma upoštevanja vredna dejstva.

V preteklem decembru je tudi prvič, odkar živijo Slovenci v Italiji, ministrski predsednik te države sprejel njihovo delegacijo, poslušal njihove želje in zahteve in se izrekel o načelih, ki nakazujejo ugodne rešitve. Ker se je gibal na ravni načel in je bil skop z obljubami, ki bi zavezovale k dejanjem, bi lahko pomislili na to, da se je navsezadnje vendarle ravnal po življenjski modrosti, kakor jo je nekoč izrazil Carlo Dossi z besedami: »Vedno recite, 'daj' za vse tisto, kar drugi želijo od vas, da bi na koncu mogli delati tisto, kar želite.«

To je bila zgolj asociacija; ni razloga, da bi vnaprej računali s slabo vero in da bi v vsem, s čimer nismo zadovoljni, videli snovanje zarot. Vprašanje je, če imajo »abstraktna« načela — ki sicer res ne nalagajo pretežkih bremen, na splošno pa vendar zavezujejo posameznike, stranko ali vlade, ki jih razglašajo, k stalnim prizadevanjem — v vsakem primeru manjšo ceno kot posamezne »konkretne« obljube; slednje bi morda celo ne bi »delale dolga« bodisi zato, ker bi bila njihova izpolnitev v resnici odvisna od vsakokratnega razmerja vseh sil v družbi, ali pa zato, ker bi se tisti, ki bi jih kršili, s tem lahko izgovarjali.

Če je podoba nasploh nekoliko svetlejša, pa so po drugi strani »rahlo« poudarjene tudi sence. Mnoga vprašanja ostajajo nerešena, stalno se še naprej zmanjšuje življenjski prostor slovenske manjšine v Italiji, za občasnimi nastopi fašističnih skupin pa se skrivajo tudi nove nevarnosti.

Gotovo je, da ne bi smeli precenjevati pomena, ki ga ima fašistično gibanje v sedanjih italijanskih razmerah. Njegova vloga ni posebna velika. Njegova prisotnost v italijanskem političnem življenju pa je razumljiva. »Slavna« preteklost je preblizu, da ne bi še delovali ostanki starega režima, in predaleč, da ne bi mogli zavajati dela mladine in se okoriščati z vsakršnimi slabostmi sodobne italijanske družbe.

Pozornost pa vzbuja okolnost, da se dejavnost fašističnih skupin, kakor že nekoč, znova obrača proti našim krajem in proti našemu ljudstvu. Tu ne gre samo za prizadetost tistih, ki so neposredno ogroženi. Nasilje, ki so ga svojčas izvajali nad našimi ljudmi, si je najlažje nadelo krinko varovanja italijanskih nacionalnih koristi, se razraščalo in krepilo, da si je lahko nato z uspehom prisvajalo nacionalno poslanstvo in prišlo na oblast v vsej državi. Če smo mi govorili o preganjanju našega življa in o sejanju nemira na naših mejah, je bila parola, da se je »v teh krajih rodil fašizem«, ugotovitev italijanskih piscev.

Ne gre za to, da bi ravno delovanje takih skupin in organizacij vzbujalo občutek, da sta danes neposredno ogrožena obstoj in razvoj naše narodne manjšine v Italiji. Gre prej za to, da bi prevelika vera v trdnost demokratičnih dosežkov v tej državi dovoljevala delovanje »slepih« zakonitosti, s sproščanjem pobud, ki bi ob kakršni koli zaostritvi notranjih ali zunanjih odnosov in razmer lahko postale nevarne za vse, čeprav bi bile v samem začetku naperjene samo zoper majhen del državnega prebivalstva, zoper narodne manjšine.

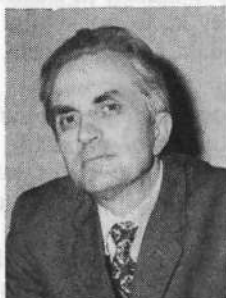
Bilo je že poudarjeno, da tesni stiki med večinskim narodom in narodno manjšino sami po sebi ne rešujejo problemov in ne odpravljajo napetosti; če narodna manjšina nima enakega pravnega statusa, udeležbe pri oblasti, družbenega položaja in ugleda, se s tesnejšimi stiki prepad med njo in večinskim narodom celo pogloblja in pripravlja ugodna tla za delovanje protidemokratskih sil.

Največja nevarnost ni v slabih namenih in v odkriti protidemokratski usmerjenosti in dejavnosti nekaterih krogov v sosednji državi. Največja nevarnost bi bila v razmerah, ki bi dopuščale njihov razmah.

Izhodišče za urejevanje manjšinskih vprašanj je lahko zavest o veliki oviri in o motilni vlogi, ki ju za uspešno spopadanje demokratičnih sil s temeljnimi družbenimi problemi pomenijo obstoj narodnih manjšin in iz tega izvirajoče napetosti. Le zato naj bi bilo potrebno ukrepanje in zato naj bi bili potrebni dokazi dobre volje; napredek v življenjskih razmerah manjšin pa bi bil odvisen od splošnega družbenega napredka.

Izhodišče za urejevanje manjšinskih vprašanj pa je lahko tudi zavest o tem, da boj za uresničevanje manjšinskih pravic krepi demokratično gibanje in ustvarja podlago za uspešno reševanje splošnih družbenih problemov.

Vprašanje je, ali se z reševanjem demokracije nasploh rešuje tudi manjšinska problematika ali pa je vzpostavljanje resnično enakopravnih odnosov z narodnimi manjšinami prvi preizkus moči naprednih sil in pot, po kateri se utrjuje in rešuje demokracija. Sedanje razmere v Italiji nam še ne dajejo odgovora na zastavljeno vprašanje.

BORIS RACE, predsednik SKGZ, Trst

1. Najbolj učinkovito prizadevanje za uzakonitev pravic in zaščite slovenske narodnostne skupnosti v Italiji bi bil med vsemi slovenskimi skupinami dogovorjen osnutek, ki bi ga podpirale vse tiste stranke ki po njihovi naravi in tradiciji stoje Slovincem ob strani. Izdelava takega osnutka bi pa bila dolgotrajna zadeva, če upoštevamo odnose med političnimi skupinami, različna stališča, interese, prestižne momente in druge ovire. Verjetno še danes ne bi bil zaradi tega tak skupen osnutek predložen parlamentu.

Zaradi tega najbrž ni niti slabo, da so stvari šle po poti, kot jih navaja vaše vprašanje. Vsaka skupina ali stranka je jasno prikazala, kako si globalno zamišlja rešitev slovenskih vprašanj. Za sedaj je najpomembnejše, da sta v teku javna zahteva in akcija ter da je razgrnjena vsa problematika Slovencev v Italiji v obliki zahtev in določil o pravicah, ki bi jih morali uživati, zato da bi bil zagotovljen naš narodnostni obstoj.

Za uresničitev omenjenih pobud je bilo doslej nekaj storjenega. V skupnem pismu predsedniku vlade Colombu je postavljena temeljna zahteva, da je treba o predloženih zakonskih osnutkih začeti čimprej razpravljati v parlamentu. Isto zahtevo je slovenska delegacija postavila ustno predsedniku vlade.

Tudi za naprej bodo morali biti usmerjeni vsi napor v to smer. Zahteva po uzakonitvi zaščitnega zakona bo morala prevladati pred vsemi drugimi. Navzoča bo morala biti povsod, na politični, kulturni in gospodarski ravni. Postati bo morala refren.

Zelo pomembno bo pri tem dogovarjanje med Italijo in Jugoslavijo in predstavlja lanski beneški odgovor med obema zunanijima ministroma važno etapo.

Razumljivo je, da je pritisk manjšine in njenih zaveznikov usmerjen predvsem v Rim, saj bi moralo biti naše vprašanje notranjepolitično. Več razlogov pa govori za to, da mora manjšina bolj kot doslej iskati podporo v dogovoru med obema državama. Ne smemo namreč mimo tega, da je Italija prevzela doslej vse pomembne obveznosti do manjšine v svoji državi z mednarodnimi sporazumi (Južna Tirolska in Tržaško ozemlje), kar pomeni, da je taka njena splošna usmerjenost. Poleg tega moramo biti priča načela, da naj bo nenehna skrb matične dežele ali naroda za usodo svojih delov zunaj mej. V našem primeru gre za dvostranske obveznosti, Jugoslavije do italijanske manjšine in Italije do slovenske, s čemer se sporazum kar ponuja. Smo torej za kombinirano akcijo, notranje in zunanje politično.

Če hočemo biti Slovenci vsaj danes učinkoviti, se moramo že danes, preden bo prišlo do razprave v parlamentu in do meddržavnih dogovorov, temeljito pogovoriti, kakšne in kolikšne pravice moramo uživati na posameznih področjih. Skupno moramo presoditi, kaj posamezni osnutki vsebujejo, se dogovoriti in doseči soglasje. To bi danes lažje storili, ker verjetno ni pričakovati, da bi po tem, ko je bil izdelan tudi četrti osnutek, mogel še kdo kaj bistvenega prispevati.

Dosedanje skupno nastopanje je dokazalo zrelost in odgovornost. Utemeljeno je pričakovati, da bo glede vsebine, ki je po svojih daljnosežnih posledicah neprimerno pomembnejša, prevladala enaka ali celo večja zrelost in odgovornost.

V prihodnjem razvoju se mi zdi najpomembnejše, koliko bomo Slovenci sami, in predvsem stranke, ki nas podpirajo, popustili. Gre za priistanek na to, kako bo ravnanje s Slovenci drugačno kot z južnotirolskimi Nemci, ki so danes najbolj zaščiteni manjšina v Italiji. V namenu, da bi se tej primerjavi odrekli, nam neprestano dopovedujejo, da so razmere na Južnotirolskem drugačne. Tam da so, konkretno v bozenski pokrajini, Nemci v večini, Slovenci smo pa porazdeljeni v treh pokrajinah in smo v vseh treh v manjšini. Ne zanikamo, da so razlike in je v pokrajini, kjer je narodnostna manjšina v večini, vse stvari preprosteje razreševati. To pa ne pomeni, da se ista načela, po katerih so urejene pravice južnotirolskih Nemcev, ne bi dale aplicirati na naše razmere. In prav tu je dragocen paket, ki ga je izdelala Slovenska kulturno-gospodarska zveza. O mnogih konkretnih postavkah paketa se da razpravljati, upošteva današnjo stopnjo demokratičnih odnosov. Ni pa mogoče načelno odklanjanje paketa. Načelno odklanjanje bi konec koncev potrjevalo stališče, ki izvira iz stoletnih predsodkov širokega kroga italijanskih državljanov in manjvrednostnih slovenskih kompleksov, da je za Slovence vse dobro.

Slovenci, predvsem pa demokratične stranke in še posebno tisti, ki imajo ključ rešitve, bomo prestali pravo preizkušnjo pri beneških Slovencih, ali širše, pri Slovencih videmske pokrajine. Če bi sprejeli odklonitve tistih, ki so že sto let proti temu, da bi beneški Slovenci uživali narodnostne pravice, bi pomenilo odreči se načelu in priznati pravico do nasilne asimilacije, kar bi se prej ali slej verjetno kazalo tudi pri tržaških in goriških Slovencih.

2. Drugi in pristnejši narodnostni prerod v Beneški Sloveniji je tesno povezan z notranjepolitičnim razvojem v Italiji in skrajno zaostrenimi socialnimi razmerami v sami Benečiji.

V političnem notranjem razvoju in v njegovem daljnem, zapoznelem in okrnjenem odmevu, ki ga je imel v Benečiji, ne bi govoril, ker je bilo o tem že mnogo izrečenega. Zanimivejša je druga ugotovitev, da so zaostrene socialne razmere prispevale k radikalizaciji narodnostnega boja.

Nerazvito gospodarstvo je že od nekdaj pehalo beneške Slovence v emigracijo. Ko je po vojni razlika med razvitostjo teh gorskih krajev in drugimi predeli postajala iz dneva v dan večja in ni bilo nobenega upanja za zaposlitev v domačem kraju, je tudi emigracija dosegla doslej največje razsežnosti. Računajo, da je več kot 15.000 domačinov zapustilo svoje vasi.

Če so Benečani v preteklosti prenašali breme emigracije kot zlo, ki ga je treba pripisati revščini in ne ljudem, je danes prav množična emigracija vplivala na kvaliteten premik v presoji vzrokov. Danes je v zavesti emigrantov sistem kriv za revščino in nerazvitost domačih krajev. Če so sistem in odnosi v družbi krivi za tako socialno stanje, potem nosijo krivdo tudi za vse druge nadloge, ki jih morajo Benečani prenašati, torej tudi za to, da niso doma smeli biti Slovenci.

Programi emigrantskih organizacij in zahteve, ki so izrečene in potrjene na množičnih sestankih emigrantov v domačih krajih, vsebujejo dve

temeljni postavki: ustvariti je treba delovna mesta v domačem kraju, da se bodo emigranti lahko vrnili domov; priznati je treba vse nacionalne pravice.

Krščanska demokracija je dobivala in za zdaj še ima absolutno število glasov v Benečiji. Še danes je prepričana, da bo beneške Slovence s strahom in spoštovanjem do oblasti odvrčala od narodnostnih zahtev. Mislim, da nismo krivi preroki, če trdimo, da se bo morala kmalu spoprijeti v sami Benečiji z radikalnim gibanjem, ki bo terjalo vse, kar lahko zahteva socialno in nacionalno zatiran človek. Zaradi tega presojam »narodnostni« trenutek v Beneški Sloveniji kljub vsem težavam in nasprotovanjem za do-brega, perspektivo pa za še boljšo.

ALBIN ŠKERK, poslanec v rimskem parlamentu (izvoljen na listi KP Italije)

V prejšnji vaši anketi, to je pred dvema letoma, je bilo med drugim zastavljeno vprašanje: »Ali si posebno zaščito slovenske manjšine zamišljate kot en sam organski zakon ali kot skupek ustreznih norm?« Takrat sem bil mnenja, pri katerem vztrajam še vedno, da je treba hkrati zasledovati obe smeri. Izkušnje zadnjih časov potrjujejo pravilnost tega taktičnega stališča.

Leta 1970 so parlamentarci Komunistične partije Italije predložili v senatu in poslanski zbornici obširen zakonski osnutek za priznanje narodnostnih pravic in pravno zaščito slovenske narodnostne manjšine v Furlaniji-Juljski Krajini. Ta pobuda, ki je bila sad dolgih razprav in posvetovanj, je imela velik odmev. Ta, za nas zelo pomemben dogodek je povzročil pozitivno reagiranje političnih sil, ki delujejo med Slovenci v naši deželi. Kot plod tega razmaha smo bili deležni raznih posegov. Med najvažnejše lahko prištevamo zakonski osnutek, ki nosi naslov: Posebne norme za zaščito slovenske jezikovne skupine; predložili so ga poslanci Socialistične stranke Italije. Zadnje dni kroži govorica, da mislijo nekaj podobnega v prid naše skupnosti storiti tudi poslanci Italijanske socialistične stranke proletarske enotnosti (PSIUP). K tem pobudam moramo prištevati tudi peticijo, ki sta jo naslovila na predsedstvo poslanske zbornice Slovenska skupnost in Slovenska demokratska zveza. Končno moram omeniti med zadnjimi posegi tudi predlog tako imenovanega »paketa«, ki ga je nedavno odobril glavni odbor Slovenske kulturno-gospodarske zveze. Sicer imam do te pobude resne pomisleke, ker postavlja na glavo stališča, ki so bila do sedaj s trudom in s kolektivnim prispevkom izdelana.

Med naštetimi akcijami, katerih namen je prispevati k skupnemu boju za globalno rešitev naših narodnostnih vprašanj, nisem omenil spomenice, naslovljene predsedniku vlade Colombu, ker je ta dogodek vreden še posebnega poudarka. Priprave za sestavo te spomenice, podpisi predstavnikov celotne narodnostne skupnosti v Italiji in tudi nadaljnje bitke za sprejem

slovenske delegacije pri predsedniku vlade so izrednega pomena. Mislim, da je prvič, ko smo Slovenci v Italiji nastopili takó enotno in odločno ne glede na politično prepričanje. Prav v tem je moč, da je predsednik Colombo sprejel delegacije predstavnikov slovenske manjšine. Že to, da je delegaciji uspelo doseči sprejem, čeravno po enem letu čakanja, lahko prištevamo kot delen uspeh, in to iz več razlogov: neposredno so seznanili predsednika vlade z vsemi manjšinskimi zahtevami, ta pa je moral uradno povedati, kako namerava italijanska vlada rešiti ta vprašanja. Preverjeni sta bili stališče vlade ter njena politična volja v odnosu do naše narodnostne skupnosti, to pa je zelo pomembno za vse tiste, ki se zavzemajo za rešitev teh problemov. V tem delnem uspehu, če ga lahko tako imenujem, beležimo tudi veliko razočaranje. Kdor je pričakoval večjih dosežkov od srečanja s predsednikom Colombom, je ostal precej nezadovoljen. Razen načelnih izjav o dobrih namenih za rešitev naših vprašanj je bil Colombo zelo skop v svojih konkretnih obveznostih. V tem pogledu se je omejil le na tista vprašanja (dopolnilni zakon o našem šolstvu, določilo o uporabi materinskega jezika na sodišču, odpravo fašističnih zakonov, posebno kar se tiče odprave popačenih priimkov), ki jih je parlament že deloma odobril.

Na zahtevo delegacije, naj parlament čimprej prične razpravo o zakonskih osnutkih KPI in PSI o globalni zaščiti slovenske manjšine, predsednik Colombo sploh ni odgovoril. Najhujše pa izhaja iz naslednje Colombove izjave, ki jo vsebuje tudi uradno tiskovno sporočilo: »... pripravljenost vlade, ki deluje za postopno zadovoljitev pričakovanj italijanskih državljanov slovenskega jezika v skladu z zakonitostjo.« V tem odstavku se kaže ves neuspeh politične akcije, ki smo jo enotno vodili za globalno (in ne za postopno!) rešitev odprtih vprašanj slovenske narodnostne skupnosti v Italiji. Tu sem samo na kratko omenil najvažnejše pobude in njihove učinke na našem narodnostnem področju v zadnjih dveh letih.

V tem razdobju nismo mnogo napredovali, dasi beležimo, več v besedah kot v dejanjih, večjo naklonjenost pri vladnih strankah do naše narodnostne skupnosti. Menim, da je k temu ugodnejšemu položaju prispeval tudi naš enotni nastop, ki je dosegel svoj vrhunec prav ob srečanju s predsednikom vlade.

Po teh izkušnjah se zastavlja vprašanje, kaj storiti: kako nadaljevati boj, skupno ali ločeno? O tem bodo sklepale politične stranke in organizacije ter izdelale najprimernejši načrt za doseg čimvečjih in čimprejšnjih uspehov. Osebnostno menim, da bo potrebno poiskati nove in učinkovitejše oblike boja, ki bo moral sloneti na čim enotnejšem nastopu narodnostne skupnosti ob stalni in neobhodno potrebni solidarnosti italijanskega delavskega gibanja. V tem boju bomo nedvomno deležni opore matične domovine.

Na drugo vprašanje, ki se nanaša na sedanji narodnostni trenutek in perspektive v Beneški Sloveniji, menim, da je tamkajšnji položaj, iz narodnostnega vidika, še vedno zelo zaskrbljujoč. Dasi se tamkajšnje razmere nekoliko izboljšujejo, bo potrebno še mnogo pogumnega in vztrajnega dela za to, da se bo množično uveljavila narodna zavest beneških Slovencev. O njihovem obstoju italijanska vlada še vedno sploh noče slišati. To potrjuje tudi odgovor predsednika vlade slovenski delegaciji, ko je rekel, da ima o beneških Slovencih »zelo nasprotujoče si informacije«.

Razveseljivo je, da so beneški izseljenci v Švici ustanovili svoje kulturno društvo Emigrant, ki aktivno deluje med svojimi tisoč člani. Značilno je tudi, da se narodna zavest beneških Slovencev prebujala v tujini, kjer so spoznali in spoznavajo način večnarodnega mirnega sožitja. Od tega društva si lahko pričakujemo precejšnji prispevek narodne prebuditve tudi v rodni Benečiji. To pa se bo zgodilo samo tedaj, če bodo italijanske oblasti čimprej vse potrebno ukrenile na gospodarskem področju, da bi zaposlili izseljence v rojstnem kraju. Njim smo dolžni tudi mi vsi po svojih močeh pomagati.

DR. DRAGO ŠTOKA, deželni svetovalec (izvoljen na listi Slovenske skupnosti)

Ad 1. Naj mi uredništvo dovoli s tem v zvezi samo nekaj besed k obisku pri predsedniku italijanske vlade Colombu, o katerem je bila sicer Slovenija natanko in točno informirana. Pogovor slovenske delegacije s predsednikom italijanske vlade 2. decembra lani v rimski vladni palači Chigi je trajal dobro uro in pomeni za Slovence, ki živimo pod krovom italijanske republike, nedvomno važno izhodiščno točko, tako da bo načrtana v analih slovenske zamejske zgodovine. To je prvič v zgodovini, da smo zamejski Slovenci na podlagi enotne akcije prišli kot subjekt pred predsednika vlade in mu realno, objektivno, brez olepšavanja ali pretiravanja analizirali naše probleme in pričakovanja. Če pomislimo, da so beneški Slovenci prek sto let pod Italijo, goriški in tržaški Slovenci pa nekaj več kot petdeset let — če izvajamo oklepaje — potem smemo z zadovoljstvom ugotoviti, da je brez vsakega dvoma važno dejstvo, da smo k predsedniku šli kot čisti nosilci svojih narodnostnih in socialnih teženj in smo torej nastopili pred najvišjo izvršno oblastjo kot homogen subjekt svojih želja in pričakovanj. To je veliko zrelostno spričevalo za vse zamejske Slovence, ki smo znali dobiti skupen jezik, je pa obenem tudi mala matura italijanske izvršne oblasti, ki je šla mimo ustaljene prakse (doslej niso bili v taki obliki niti južni Tirolci niti Francozi iz Aoste pri predsedstvu vlade) in je sprejela slovensko predstavništvo, v katerem so bili predstavniki vseh političnih in kulturnih otenkov slovenskega zamejstva.

Pri predsedniku Colombu smo med drugim tudi zahtevali, naj bi čimprej sprejeli zakonske osnutke, ki so zadnje čase z več strani priromali v parlament. Gre za zakonske osnutke KPI, Italijanske socialistične stranke, skupnega osnutka v obliki peticije Slovenske skupnosti ter Slovenske demokratske zveze. Tem pobudam se pridružuje sveženj ukrepov, ki jih je izdelala Slovenska kulturno-gospodarska zveza. Vse te pobude hočejo doseči en sam cilj: globalno rešitev vseh še odprtih vprašanj slovenske narodnostne skupnosti v zamejstvu. V tem ali onem členu je gotovo en osnutek popolnejši

od drugih ali obratno, toda to ni važno: glavno je, da so si ti osnutki utrli pot v italijanski parlament in se tam čimprej izklesajo v monoliten državni zakon, ki bi resnično in za vedno de jure rešil naše probleme, kot so šolstvo, uporaba jezika z oblastmi, odpravo sleherne narodnostne diskriminacije. Kdaj se bo to zgodilo, je odvisno od treh dejavnikov: od političnega hotenja italijanske vlade ter parlamenta; od naše politične moči kot narodnostnega subjekta ter od realne angažiranosti italijanskih vsedržavnih strank, ki se sklicujejo na vrednote državne ustave. Jasno pa, da zanima čimprejšnja rešitev omenjenih problemov tudi Jugoslavijo oziroma Slovenijo, tudi na podlagi priznanega mednarodnega principa, po katerem je »nacionalna manjšina« tista jezikovna skupnost, za katero se striktno in stalno zanimata dve državi.

Ad 2. Glede splošnega narodnostnega trenutka si upam trditi, da živimo in ne životarimo. Z žilavostjo in vztrajnim delom smo dosegli tudi marsikak pomemben uspeh, ki nas navdaja z optimizmom. Bilo bi seveda čudno, če bi se zadovoljili z vsakim korakom, ki ga napravimo. Težiti moramo k cilju: k zadovoljivi globalni rešitvi vseh naših odprtih vprašanj. V tem smislu smemo govoriti tudi o Benečiji. Po desetletjih trdega narodnostnega boja slovenskih Benečanov se danes nedvomno odpirajo nove možnosti. Koliko so tem nekoliko boljšim dnem žrtvovali — duševno in materialno — naši slovenski duhovniki, ki so držali plamenico pri življenju v najhujših časih, je težko reči, smemo le ugibati. Koliko so napravili in pretrpeli razni Izidorji Predani, tudi ni težko ugotoviti, kot ni težko predvideti, koliko truda stane skoraj dvajsetletno pisanje in tiskanje takega časopisa, kot je Matajur.

Danes živi v Benečiji mešani pevski zbor Rečan, deluje prosvetno društvo Ivan Trinko, samostojno nastopajo tudi s tiskom (Dom) slovenski duhovniki. Izseljenci, ki morajo zapuščati svoje domove, če hočejo priti do zadostnega kruha, se organizirajo v okviru Društva slovenskih izseljencev iz Slovenske Benečije in postajajo čedalje bolj subjekt svojih narodnostnih pravic. Kolo Benečije se je začelo premikati, roke so že prijele za plug, da zaorjejo v zapuščeno in zatirano slovensko zemljo pod Matajurjem.